

מפגש מס' 122

דף למנחה

איוב ח' - י"ב

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע



פרק ח' - מענה בלדד הראשון: א-להים שופט צדק

פרק ט' - תגובת איוב לבלדד: אי אפשר להתמודד עם א-להים במשפט

פרק י' - טענת איוב לה': למה יצרת אותי?

פרק י"א - מענה צופר: לא ניתן להבין את חכמת הא-לוה

פרק י"ב - תגובת איוב לצופר: למה הא-לוה לא מלמד אותנו?

לימוד מעמיק



כיצד (לא) מנחמים

ספר איוב ערוך בצורה של דיונים וויכוחים בין איוב לשלושת רעיו - אליפז, בלדד וצופר. תוך כדי דיון, עולות טענות עקרוניות לגבי תורת הגמול ושאלת הייסורים, אולם לצד טענות אלה עולות גם טענות לגבי אופן ההתייחסות של הרעים לחברם הסובל והמתייסר. טענות אלה תופסות מקום רב בנאומי איוב, כנושא בפני עצמו. בשיעור זה נעסוק ביחסם של הרעים כלפי איוב ובטענותיו של איוב כלפיהם ברמה הבין-אישית, מעבר לרמה האידיאולוגית. ומתוך כך ננסה ללמוד מהי התגובה הראויה של החברה כלפי האדם הסובל.

חלק א - שתיקה

שיר



שמעו את השיר [שתיקה](#) מאת אביב גפן.

[לקריאת המילים לחצו כאן](#)

חשבו: מהי משמעות השתיקה בשעת צער וכאב?

השיר מתאר את תחושותיו של האדם הכואב, ואת מקומה של השתיקה בסיטואציות כאלה. כפי שמתאר השיר, פעמים רבות השתיקה היא הזעקה הכי גדולה, ומביעה את עצמת הכאב יותר ממילים: "השתיקה שלי זו הצרחה הכי גדולה שבי". כך גם שתק אהרון לאחר מות שני בניו (נדב ואביהו): "וידם אהרון" (ויקרא י', ג).

אולם, לעתים השתיקה נובעת מחשש מהתגובה של הסיביבה, כפי שמבטא המשורר בסוף השיר - "יכולתי לבכות אבל פחדתי שזה יפריע". פעמים רבות החברה איננה מסוגלת להכיל את הכאב של האדם הסובל, וכאשר הוא מביע את כאבו, התגובה איננה מכילה ואוהדת, ולכן הוא נמנע מכך.

שאלה לעיון:



כיצד מגיבים חברי איוב לסבלו? האם הם מצליחים להכיל את כאבו? להבין ללב? לשמוע את זעקתו? התיאור הראשוני של הרעים (ב', יא-יג) מציג אותם באור מאד חיובי. הם שומעים על האסונות שפוקדים את איוב ובאים מיד להשתתף בצער ולנחם אותו: וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכוּ וַיִּקְרְעוּ אִישׁ מֵעֵלוֹ וַיִּזְרְקוּ עָפָר עַל רְאשֵׁיהֶם הַשְּׁמַיְמָה: וַיִּשְׁבוּ אֹתוֹ לָאָרֶץ שְׁבַעַת יָמִים וְשִׁבְעַת לַיְלוֹת וַאֲיֵן דִּבֶּר אֵלָיו דְּבַר כִּי רָאוּ כִּי גָדַל הַכָּאֵב מְאֹד (ב', יב-יג).

עד כדי כך ניכר הקשר המיוחד ביניהם, שחז"ל מספרים על ביטוי שהיה שגור בזמנם, שמתייחס לרעי איוב כמודל לחברות מושלמת:

תלמוד בבלי, בבא בתרא דף ט"ז עמוד ב:



או חבא כחברי דאיוב או מיתותא [=או חבר כחבריו של איוב, או מוות].

הרעים יושבים עם איוב בשתיקה של השתתפות בכאב במשך שבעה ימים. חז"ל משבחים התנהגות זו, ואף לומדים ממנה הלכה לניחום אבלים:

תלמוד בבלי, מועד קטן דף כ"ח עמוד ב



אמר ר' יוחנן: אין מנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח אבל שנאמר (איוב ג, א) "אחרי כן פתח איוב את פיהו" והדר "ויען אליפז התימני"

רמב"ם הלכות אבל פרק יג הלכה ג



האבל מיסב בראש, ואין המנחמין רשאין לישוב אלא על גבי קרקע, שנאמר: "וישבו אתו לארץ" (איוב ב', יג), ואין רשאין לומר דבר עד שיפתח האבל את פיו תחלה, שנאמר: "ואין דובר אליו דבר" (שם, יג), וכתיב: "אחרי כן פתח איוב את פיהו וגו' ויען אליפז" (שם ג', א; ד', א)

השתיקה יחד עם האבל מעידה על רגישות והכלה. היא מאפשרת לאבל לחוש את תמיכת חבריו בנוכחותם, ויחד עם זאת לעכל את מה שעובר עליו בשקט באופן הנכון עבורו. רק כאשר מתאים לו לדבר, מוזמנים המנחמים להוסיף ניחומים משלהם (בנושא זה קראו [פוסט מאת הרב אוהד טהר לב](#)).

למרות קבלת הדין של איוב והשותפות של הרעים בצער, בתחילת פרק ג' חל מהפך: אַחֲרֵי כֵן פָּתַח אִיּוֹב אֶת פִּיהוּ וַיִּקְלַל אֶת יוֹמוֹ (ג', א).

שאלה למחשבה:



נסו לשער: מה הדבר אשר הביא את איוב לקלל את יומו, לאחר שכבר קיבל את ייסוריו באהבה ולאחר הניחומים הראויים של חבריו?

אפשרות אחת להבנה היא, שלקח לאיוב זמן לעכל את גודל האסון.

אפשרות אחרת היא לראות קשר בין ההתנהגות של הרעים לבין ההתפרצות של איוב: עם הזמן ועם התארכות השתיקה, איוב מבין שהרעים שותקים לא רק מתוך הזדהות והכלה אלא גם מתוך ביקורת כלפיו. אמנם הם

מביעים צער ע"י בכי ומנהגי אבלות, אך אין להם אף מילה טובה כדי להביע אמפתיה, ניחומים או הבנה של עצמת הכאב על עצם האובדן; על הנסיבות הטרגיות של האובדן; ועל הפער הגדול בין צדקותו של איוב לבין ייסוריו.

עמוס חכם, פירוש דעת מקרא לאיוב ג', א:



כל שבעת הימים יכול היה איוב לתלות את שתירת רעיו ברצונם לקיים שבעה ימים של אבלות, אבל כשהרעים המשיכו בשתיקה גם אחרי השבעה, נתברר לאיוב שהם שותקים משום שאינם יכולים לנחם. וזה הגביר את צערו של איוב, עד שלא יכול היה עוד לכבוש את דבריו.

הרב יעקב מדן, איוב - בין חושך לאור, פרק ב' עמ' 68: (לקריאת הקטע מתוך אתר התנ"ך)



דומה שפרקנו חותר להבנה שאיוב לא נשבר מחמת אובדן רכושו, לא מחמת מות בניו, וגם לא מחמת ייסוריו גופו. **איוב נשבר מחמת שתירת רעיו.** להלן, בעיקר בפרק י"ט ובפרק ל', עתיד איוב לתאר את **בדידותו בייסוריו** ואת 'אוהביו' ומלחכי פנכתו הרבים **שסובבו אליו את גבם בעת שנקלע למצוקה.** אך שלושת רעיו הטובים פגעו בו יותר מכולם. הם פגעו בו בתחילה לא בדיבורם אלא דווקא בשתיקתם, לאחר שבאו אליו כדי לנחמו. במשך שבעה ימים לא היה להם הסבר מדוע באו הצרות על איוב, והם שתקו. אחרי שאיוב החל לקלל את יומו הם מצאו נימוקים לייסוריו, אך זה קרה מאוחר יותר.

האומנם נדרשו הרעים הרואים בסבלו של חברם לתת לכך הסבר? האם את זאת ציפה מהם איוב בעת מצוקתו? והרי **לא נדרשו אלא לשים את כתפיהם תחת אלונקת הסבל והמצוקה ולסייע במעשה או לפחות בהזדהות! אך הרעים הוטרדו משאלת האמונה בא-ל ש-די, במשפטו ובצדקו יותר מאשר מסבלו של חברם.**

חלק ב - ויכוח על צידוק הדין

קללתו של איוב, בתחילת פרק ג', נובעת מכאבו העצום, אשר הולך וגדל בעקבות השתיקה הרועמת של חבריו הטובים. בעקבות דבריו הקשים של איוב, הרעים "נבהלים" (כפי שראינו בשיר "שתיקה") ומגיבים בנאומים המנסים להסביר את גורלו של איוב לפי השקפת עולמם. לפני שנעסוק ביחסים הבין-אישיים בין איוב לרעיו המתבטאים בוויכוחים אלה, נסקור בקצרה את עיקרי טענותיהם של הרעים ואת עיקר טענתו של איוב:

טענתו העיקרית של אליפז היא שגורלו של האדם הוא תוצאה של מעשיו, וכל אדם חוטא, ולכן לכל ייסורים יש הצדקה.

טענתו העיקרית של בלדד היא שה' איננו מעוות משפט, ולכן, אם משהו מקבל ייסורים, סימן שיש לכך הצדקה.

טענתו העיקרית של צופר היא שחכמת הא-ל גדולה מחכמת בני האדם, הוא יודע נסתרות ומכיר את כל חטאי האדם גם כאשר האדם איננו מודע אליהם. לכן איוב צריך לבדוק את עצמו, לזהות את חטאיו ולשוב בתשובה.

שלושת התשובות של הרעים מביעות אמונה בצדקת ה', אך באותה עת **מביעות חוסר אמון בצדקתו של איוב, ואמירות אלה מכאיבות לאיוב מאד.** הוא איננו מוכן להכיל את דבריהם וזועק על כך בנאומיו השונים, עד כדי כך פגעו בו דבריהם, שהוא טוען **שהפגיעה של רעיו בו היא אחד הכלים של ה' לפגוע בו,** והפעם זו איננה פגיעה פיזית אלא נפשית-רוחנית (ראו בסרטון מאת [הרבנית שני טרגין](#)).

רעיו של איוב מחזיקים בתפיסת עולם דתית מסוימת, והסיפור של איוב ובעיקר זעקתו המרה עלולים לערער את השקפת עולמם לגבי צדקת ה', תורת הגמול וכדו'. יתכן שתשובותיהם אינן באות לנחם את איוב, שהרי אין בהן שום נחמה או הרגעה וניתן לראות בהם אפילו סוג של האשמה. נראה כי במידה רבה דברי הרעים באים להגן על עצמם מפני הערעור של עולמם הפנימי בעקבות הסיפור של איוב.

זוית אישית



חשבו על אירועים קשים שחוויתם באופן אישי או שהייתם עדים להם, וההתבוננות בהם הייתה עלולה לערער את השקפת עולמכם. כיצד התמודדתם בסיטואציות אלה? מה הייתה תגובתכם? האם מצאתם דרך לגשר בין תפיסת עולמכם לבין הסיטואציה הקשה?

חלק ג - כיצד (לא) מנחמים?

איוב טוען כלפי רעיו שהאופן בו הם מתייחסים אליו, (או אל כל אדם מתייסר), הוא בעייתי בפני עצמו. נעיין בעיקרי טענותיו של איוב כלפי רעיו, ומתוכן נלמד על התנהלות ראויה כלפי האדם הסובל.

א. תמיכה - האדם המיוסר זקוק לתמיכה של סביבתו הקרובה, ולא לפגיעה נוספת ע"י לעג, עלבונות או האשמות. אפילו אם הרעים צודקים, זה לא הזמן והמקום לומר זאת: **הָאֵם אֵין עֲזָרְתִי בֵּין וְהַשְׁיָה נִדְחָה מִמֶּנִּי: לְמַסּ מִרְעִהוּ חֶסֶד וַיִּרְאֵת שְׂדֵי יַעֲזוֹב (ו', יג-יד).** נעיין בדברי מצודת דוד כדי להבין את משמעות הפסוק:

מצודת דוד לאיוב ו', יד:



היתכן אשר להאישי, שנמס בשרו מגודל המכאוב, יהיה לו עוד חרפה מרעהו?! ויעזוב יראת שדי כי הלא אין פחד אלהים לנגד עיניו לומר הלא די לו בהמכאוב ולמה עוד אקניטו:

מצודת דוד מסביר שהמשפט "למס מרעהו חסד" מבהיר שזה לא בסדר לבזות ולהעליב אדם שסובל ייסורים, ומי שעושה זאת - איננו ירא אלקים - "ויראת שדי יעזוב".

תחושת הבגידה היא אחת התחושות הקשות שמביע איוב. הוא פגוע מאנשים שבעבר היו חבריו הקרובים ונהנו מחסדו ומעזרתו, ואילו בשעת צער אינם עומדים לעזרתו ואפילו פוגעים בו: **אֲחִי בָגְדוּ כְמוֹ נָחַל בְּאֶפְיָק נְחָלִים יַעֲבְדוּ (ו', טו).** הוא אפילו איננו מבקש את עזרתם, ובכל זאת הם מרגישים צורך להתנער ממנו: **הֲכִי אֲמַרְתִּי הֲבוּ לִי וּמְכַחֵס שְׂחָדוֹ בְּעַדִּי: וּמִלְטוֹנִי מִיַּד צַר וּמִיַּד עָרִיצִים תִּפְדּוּנִי? (ו', כב-כג)**

עמוס חכם, פירוש דעת מקרא לאיוב ו', כא:



איוב היה מצפה שרעיו יסייעו עמו בטענותיו נגד א-להים, אולם רעי איוב נהגו כמו הנחלים הבוגדים, שבעוד שהם מכוסים קרח הם מבטיחים הרבה מים. בעת שרעיו שתקו איוב שבלבם יש הרבה דברים לעזרתו, אולם בסוף בגדו בו רעיו וכביכול באו לסייע בדבריהם את א-להים... וכוונת איוב שרעיו מצדיקים את א-להים לא משום שהם מכירים בצדקתו, אלא משום שהם מתיראים שמה יבוא עליהם אסון כדרך שהביא על איוב.

ב. אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו - הפער בין האדם הנמצא במצב בטוח וטוב בחייו לבין האדם המתייסר כל כך גדול, עד שהאדם הבטוח איננו מסוגל להבין את מצבו של האדם המתייסר. אם החברים אינם מודעים לפער הזה, הם עלולים לומר דברים פוגעים, מזלזלים מכאיבים.

שְׂחֹק לְרַעְיָהוּ אֶהְיֶה קָרָא לְאֵלוֹהַּ וַיַּעֲנֶהוּ שְׂחֹק צְדִיק תִּמְיָם: לְפִיד בּוֹ לְעִשְׂתוֹת שְׂאֲנָן נְכוֹן לְמוֹעֲדֵי רָגֵל (י"ב, ד-ה) - מצודת דוד מסביר את הפסוקים כך: מי שחייו שלווים ובטוחים מתגאה על חברו המועד והסובל:

מצודת דוד איוב פרק יב פסוק ד-ה



(ד) **בעבור גודל הצלחתו**, אשר ישיג כל תאותו, כאלו בכל אשר יקרא לשאול מאלוה יענה וישיב לו למלאות שאלתו, לזה **גבה לבו עד כי ישחוק עלי** אשר אני באמת צדיק תמים:
(ה) כי כן הדרך אשר למחשבות איש שאנן ושקט מרוב כל, יחשוב כלפיד הבזוי את מי אשר הוא נכון שימעדו רגליו לפול. ולזה הרבה צופר לשחוק בי:

איוב מרגיש שחבריו לועגים לו. האנשים שבטוחים בעצמם, וחייהם שלווים, מתנהגים בגאווה ומסתכלים על המציאות בשאננות ("יושבים רגל על רגל"), וטוענים שהאנשים הסובלים הם הרעים. אנשים אלה כביכול מחזיקים לפידיים של בוז, ומחכים לרגע שמישהו ימעד, ואז יוכלו "לשרוף אותו" באמירותיהם - להוכיח שהוא הרשע והם צדיקים יותר ממנו.

איוב מנסה להראות לרעיו את הצד השני ע"י "משחק תפקידים": **גַם אֲנֹכִי כָכֶם אֲדַבְרָה לוֹ יֵשׁ נִפְשָׁכֶם תַּחַת נִפְשֵׁי אַחֲבֵירָה עֲלֵיכֶם בְּמִלִּים וְאֲנִיעֶה עֲלֵיכֶם בְּמוֹ רֵאשִׁי: אֲאֻמְצָכֶם בְּמוֹ פִי וְנִידִי שְׁפָתַי יַחֲשֹׁךְ (ט"ז, ד-ה) - אם אתם הייתם במצבי, האם הייתם מוכנים שאדבר אליכם כך? (ראו בפוסט מאת [ד"ר גבי ברזלי](#))**

ד. בלי הסברים - עדיף לא לתת הסברים במצבים קשים ומורכבים מדי. סיפורו של איוב מלמד אותנו בצורה חד משמעית שניסיון להסביר את ההתרחשויות הוא יומרני ועלול להיות מוטעה ואף פוגעני. כשם שהרעים של איוב טעו וביתוח המצב מפני שלא ידעו שבעולמות העליונים היה דיון בין ה' לשטן על צדקתו של איוב, כך תמיד בני האדם אינם יודעים מה הסיבה להתרחשויות שהם חווים בעולם הזה.

לא רק שההסברים עלולים להיות מוטעים, אלא בעיקר אין בהם צורך - האדם הסובל איננו זקוק להסברים מלומדים, אלא רק לאמפתיה (אם בכל זאת מנסים לתת הסבר למצב הקשה, הוא חייב להיות מועיל ועם בסיס מוצק והגיוני, ולא אמירות חסרות בסיס הנשענות על סיסמאות ואינן מחוברות למציאות, כפי שאומר איוב: **הוֹדִינִי וְאֲנִי אַחֲרֵי־שׁ וּמָה שִׁגִּיתִי הִבִּינִי לִי: מַה נִּמְרָצוּ אֲמָרֵי יִשָּׁר וּמָה יוֹכִיחַ הוֹכֵחַ מִכֶּם: הֲלֹהוּכַח מְלִים תַּחֲשָׁבוּ וְלִדְרוֹחַ אֲמָרֵי נֶאֱשׂ (ו', כד-כו))**

ה. אמונה אמיתית ובטחון בה' - אחת הטענות החזקות של איוב היא, שרעיו מוכנים לפגוע בו ולבגוד בו כדי להצדיק את ה', אך חוסר הצדק שבדבריהם מהווה פגם אמוני ולא דרגה אמונית גבוהה, כך שיוצא בדיוק להפך: דווקא טענותיו הקשות של איוב מביעות אמונה תמימה וישרה, ואילו דברי רעיו המצדיקים את ה' בטענות שווא הן בעייתיות מאד מבחינה אמונית: **לָמָּס מִרְעֵהוּ חֶסֶד וְיִרְאַת שְׁדַי יַעֲזֹב (ו', יד).** (על כך ראה בפוסט מאת [יוסף צמודי](#)).

בסופו של דבר, איוב מבין שהיחיד שיכול "להיות בצד שלו", להבין ולהצדיק אותו, הוא ה' בעצמו, שהרי ה' יודע את האמת, ומכיוון שאיוב בטוח בצדקתו, הוא בטוח שה' איתו. לכאורה, אמירות מסוג זה היו יכולות להיות חלק מהנחמה של הרעים לאיוב: לתת לו תחושה שה' אוהב אותו, רואה בסבלו ויעזור לו בסופו של דבר. אולם, הרעים של איוב לא הלכו בכיוון זה. לאחר שאיוב מבין שבני אדם אחרים לעולם לא יוכלו להבין אותו, הוא פונה אל ה': **עַל לֹא חָמַס בְּכַפִּי וְתַפְלָתִי זָכָה: אֶרְצֵן אֶל תִּכְפִּי דָמִי וְאֵל יְהִי מְקוֹם לְזַעֲקָתִי: גַם עֲתָה הִנֵּה בְשָׁמַיִם עֲדִי וְשָׁהֲדִי בְּמִרְוּמַיִם: מְלִיצֵי רָעִי אֵל אֵלֹהֵי דִלְפָּה עֵינֵי (ט"ז, יז-כ).** להרחבה ראו בפוסט מאת [הרב יעקב מדן](#): ושמעו בשיעור מאת [הרב מרדכי פרנקו](#): ובשיעור מאת [הרב יובל שרלו](#).

שיר



האזינו לשיר "שבורי לב" של חנן בן ארי. לקריאת מילות השיר [לחצו כאן](#).

השיר משקף את התחושה של 'שבורי הלב' הנמצאים באבל פנימי עמוק. ניתן לחוש את החיפוש שלהם אחר נחמה, ריפוי, תמיכה ללבם השבור שנוגעת אליהם פנימה. מטבעו, הסבל מתואר כמציאות של חיפוש, של תמיהה 'מי?!'. אבל עם זאת יש בו גם את הידיעה כי רק ה', היודע כל כאב, ומכיר לעומק את מצבו הנפשי של האדם, יוכל לתת את הנחמה הפנימית בסופו של דבר.

סיכום:



לסיכום, מומלץ לקרא את דבריה של [הרבנית מלכה פיטרוקובסקי](#):

...לא ברור מדוע חשבו הרעים שדרישתם מאיוב פעם אחר פעם להתבונן בחטאיו, אמורה להעניק לו נחמה. האם תוכחתם החוזרת ונשנית אמורה להרגיעו? לתת מזור לסבלו? האם מישהו מאיתנו שפקד אותו אסון מטלטל, היה מוצא מקור אנרגיה להמשך חייו בהאשמת חבריו הקרובים שייסוריו הם פרי מעשיו הרעים?!... כמה צער, כאב, גגמת נפש ופגיעה עמוקה ניתן היה למנוע לו הקשיבו חברי איוב להנחיית רבי שמעון בן אלעזר: "אל תרצה את חבריך בשעת כעסו, ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו..." (משנה, אבות ד יח).
ניחום אבלים ועידוד בעת צרה דורשים רגישות אנושית עמוקה. דיוק הדרך הנכונה לרומם רוחו של אדם - הינו מעשה אומנות. החפץ בטובת רעהו, יברור את מילותיו בקפידה וישתמש בהן רק בזמן, במקום ובמציאות שבכוחן להיטיב, לנחם, לחזק ולהעניק כוחות.

להרחבה



[מתן על הפרק - דפי לימוד לפרק ח'](#)

[מתן על הפרק - דפי לימוד לפרקים ט'-י'](#)

[מתן על הפרק - דפי לימוד לפרקים י"ב - י"ד](#)

[שיעור מאת הרב מנשה וינר - נאום בלדד](#)

[שיעור מאת הרב יובל שרלו - הפולמוס והתשובות בספר איוב](#)

[שיעור מאת הרב ד"ר יואל בן נון על הויכוח בין צופר לאיוב על "החכמה הנעלמת"](#)